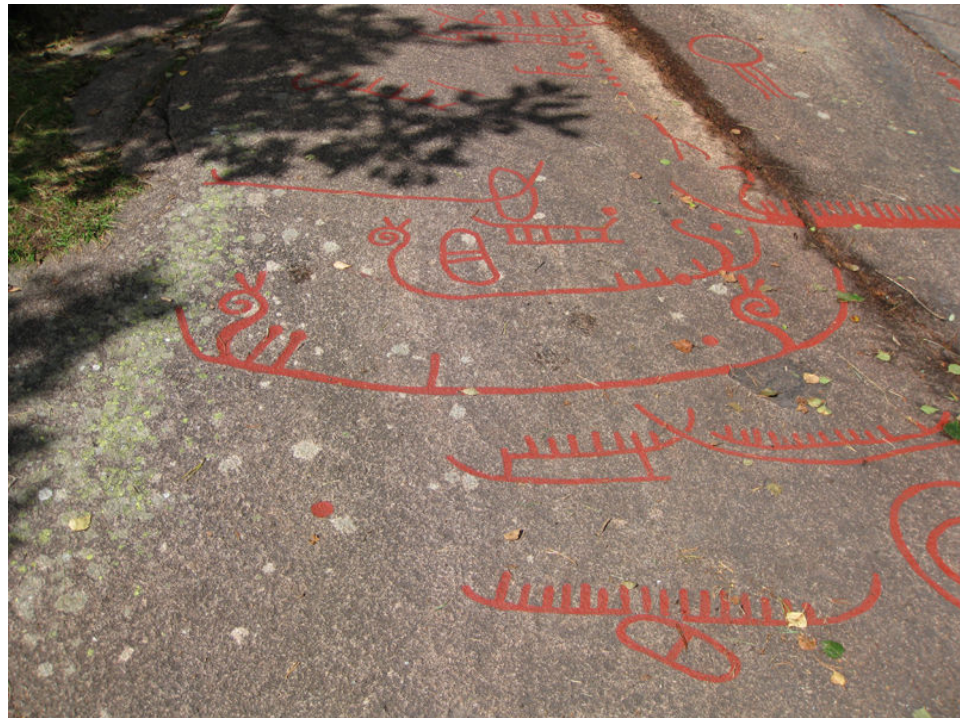

Arkæologisk Forum

Nr.34
2016

Lisbeth Imer og Henriette Lyngstrøm Protest mod nedlæggelsen af den marinarkæologiske masteruddannelse under Syddansk Universitet	3
Jannie Amsgaard Ebsen Arkæologiske profilafræk	4
Mette Svart, Annemette Kjærgaard og Anders Hartvig* Objekttilpasningsparathed, tak! Forundersøgelser af landbebyggelse fra middelalder og nyere tid	11

Tema: Statsbegreber

Redaktionen Temaintro: Statsbegreber	17
Rubina Raja* Den romerske stat i den historiske klassiske arkæologi – eksemplet Gerasa i Jordan	18
Nils Hybel* Begrebet stat i historisk belysning	22
Ole Thyssen* Statens diagram – en filosofisk analyse	25
Morten Ravn Sammenfatning og refleksion over temaet om statsbegreber	29
Mette Løvschal* Vidensopdagelse i store datasæt Udfordringer og perspektiver for dansk arkæologi	34
Courtney Nimura* Ships at the shore – A Scandinavian-wide review of prehistoric rock art	40
Thomas Grane Limeskongressen 2015 Øl, pølser og romertidsarkæologi	46

*Fagfællebedømt artikel

Temaintro: Statsbegreber

"Forskere har en tendens til at se en spirende nationalbevidsthed og en statsdannelsesproces i netop den periode de studerer."

Ovenforstående citat kommer fra arkæologen Jon Adams oplæg i forbindelse med *The 13th International Symposium on Boat and Ship Archaeology* afholdt i 2012 i Amsterdam. Citatet henleder opmærksomheden på det problematiske ved at bestemme, hvornår et samfund kan karakteriseres som en stat. Helt grundlæggende handler det om, hvilken definition på en stat, forskeren benytter.

I arkæologisk sammenhæng anvendes for eksempel bofasthed, håndværksspecialisering, kontrol over vigtige ressourcer (herunder indkrævning af skatter og afgifter) eller samlede forsvarstiltag, som argumenter for en spirende statsdannelse, mens flere historikere reserverer statsbegrebet til at betegne en samfundsorganisation med fastlagte grænser og et omfattende bureaukrati – det vil sige den moderne nationalstat med rødder tilbage til 1600- og 1700-tallet.

En retning inden for den arkæologiske forskning har sat statsdannelsesprocessens begyndelse i Sydskandinavien

til de første århundreder efter Kristi fødsel (Hedeager 1990; Lund Hansen 1995; Ethelberg 2000). Disse tidlige samfundsorganisationer omtales som ikke-moderne stater, traditionelle stater, stammestater, eller lignende, og de betegnes som kendetegnet ved at bestå af fragmenterede og ofte ustabile herskabsområder samt et segmenteret magtapparat. Andre arkæologer argumenterer for en spirende statsdannelsesproces i det 8. århundrede e. Kr. og med en egentlig statsdannelse i løbet af det 10. og 11. århundrede (Randsborg 1980; Skre 2007; Dobat 2009).

Med dette tema ønsker vi at diskutere statsbegrebet; ikke for at opnå konsensus om begrebets rette brug, men for at belyse de forskellige stemmer i en diskurs, der deles af mange forskellige humanistiske og samfundsvidenskabelige fag.

Vi har bedt filosofen Ole Thyssen, historikeren Nils Hybel og den klassiske arkæolog Rubina Raja om at belyse statsbegrebet, og efterfølgende vil arkæolog og redaktionsmedlem Morten Ravn sammenfatte og perspektivere de forskellige bidrag.

Redaktionen

Litteratur

Dobat, A. S. 2009

The state and the strangers: the role of external forces in a process of state formation in Viking Age south Scandinavia (ca. AD 900-1050).

Viking and medieval Scandinavia, 5: 65-104.

Ethelberg, P. 2000

Skovgårde. Ein Bestattungsplatz mit reichen Frauengräbern des 3. Jhs. N. Chr. Auf Seeland. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Hedeager, L. 1990

Danmarks jernalder. Mellem stamme og stat. Århus: Aarhus Universitetsforlag.

Lund-Hansen, U. 1995

Himlingøje, Seeland, Europa. Ein Gräberfeld der jüngeren römischen Kaiserzeit auf Seeland, seine Bedeutung und internationalen Beziehungen. København: Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab.

Randsborg, K. 1980

The Viking Age in Denmark. The Formation of a State. London.

Skre, D. 2007

Towns and Markets, Kings and Central Places in South-western Scandinavia.

I: Dagfinn Skre (ed.), *Kaupang in Skiringssal. Kaupang Excavation Project. Publication Series, Volume 1*: 445-469. Aarhus/Oslo.

Den romerske stat i den historiske klassiske arkæologi

– eksemplet Gerasa i Jordan

Den historiske arkæologi, forstået som den arkæologi, der beskæftiger sig med historiske perioder, forholder sig til både arkæologien og det skriftlige materiale fra perioden, som arkæologien stammer fra. I dette bidrag fokuseres der igennem et case study på problematikker i forbindelse med at spore "staten" i arkæologisk materiale og på hvilke blinde vinkler, der kan være i sådanne tiltag.

Den danske antikhistoriker, Mogens Herman Hansen, udgav i 2014 bogen "Hvad er en stat?". Herman Hansen har i årtier beskæftiget sig med statsbegrebet i specielt antikken og med definitioner af statsbegrebet indenfor en række videnskaber. Hans arbejde er førende på området også i et komparativt perspektiv. I sin bog fra 2014 i afsnittet omkring ordet stats etymologi gør han rede for, hvorfra det stammer, nemlig fra det latinske "status", som var en forkortelse af "status res publicae" eller "status civitatis" (Herman Hansen 2014: 18). "Res publica" betød "den fælles sag" og blev brugt om det politiske samfund i Rom og hele Romerriget (Herman Hansen 2014: 18). Herman Hansen giver et solidt og klart overblik over hvorledes begrebet "stat" er blevet brugt i tidens løb, og hvad det har haft for konsekvenser for vores verden set ud fra et europæisk perspektiv. Hans konklusion på en gennemgang af statsbegrebet i de forskellige samfunds-

videnskaber er, at der er to fremherskende måder, en stat bliver opfattet på: hhv. igennem Max Webers stadigt herskende sociologiske statsbegreb (Poggi 2006) og det folkeretlige statsbegreb formuleret af jurister. Interessant nok konkluderer Herman Hansen, at disse to begreber lever side om side, og at forskere ikke indgår i frugtbar dialog om disse (Herman Hansen 2014: 16). Hans komprimerede indledning gør klart, at allerede ved definitionen af statsbegrebet står vi som historikere og arkæologer med problemer i forhold til både vores kilder og vores tilgange til staten som begreb i fortiden.

Jeg forholder mig i dette indlæg primært til den romerske kejsertid og til et konkret case study: den antikke by Gerasa i Dekapolis-regionen (Fig. 1), som var en del af Romerriget beliggende i det nuværende Jordan (se Raja 2012 for en introduktion til byen og

Figur 1.
Nordvestkvarteret i Gerasa
set fra nordøstlig retning.
Foto: Rubina Raja

Tema: Statsbegreber

dens udvikling). Mine overvejelser skal ses i dette perspektiv (se desuden den nye antologi af Bang og Scheidel 2013). I forbindelse med Herman Hansens ovenstående overvejelser er det i tilfældet Gerasa interessant at vi kan observere, hvor tæt en sammenhæng, der i realiteten var mellem det som kan defineres som den sociologiske stat og den folkeretlige – faktisk var disse begreber i al fald i senantikken ikke til at skille ad, men hang uløseligt sammen.

Som arkæolog, der beskæftiger sig med bysamfund, kan man ikke komme udenom at beskæftige sig med begrebet "stat" og den indflydelse som organiseringen af en stat havde på individets dagligdag i samfundet, ikke mindst i antikke bysamfund. Det at blive urban, at bo i byer eller være berørt af det faktum, at der fandtes byer, var et vendepunkt i historien og det forudsatte en organisering af grupper af mennesker, som hidtil ikke var set (se det nye Grundforskningsfonds Center of Excellence UrbNets hjemmeside: www.urbnet.au.dk). Udover organisering forudsatte det at bo i byer, at en lang række krav var opfyldt eller

blev overholdt for at forskellige grupperinger af mennesker kunne leve tættere sammen. Tillid og kontrol skulle gå hånd i hånd. Staten kunne fungere som regulator i dette system, men magthavere havde også deres agendaer at tage hensyn til så som organiseringen af inddrivelse af skatter, mobilisering af militæret og til dels organisationen af det religiøse liv, både før og efter indførelsen af kristendommen som Romerrikets primære religion.

I det antikke Gerasa, hvor jeg udfører feltarbejde, og hvor det arkæologiske materiale primært stammer fra perioden mellem det 1. årh. evt. til 14. årh. evt., ser vi i nordvestkvarteret, hvilket er det højest beliggende område indenfor byens mure, en intensivering i bosættelsen fra 3. årh. evt. indtil midten af 8. årh. evt., hvor Gerasa blev gennemgribende ødelagt af et kraftigt jordskælv (Fig. 2). I disse mange århundreder blomstrede det urbane liv til trods for forskellige politiske og militære kriser i det romerske imperium, som regionen var en del af. Sågar til trods for udskiftning af statsmagten efter slaget ved Yarmouk i 636

Figur 2. Plan over Nordvestkvarteret i Gerasa. Foto: The Danish-German Northwest Quarter Project.

evt., hvor araberne erobrede regionen, ser det ud til at byens liv fortsatte uændret indtil jordskælvet i 749 evt. I disse århundreder undergik samfundet ligeledes store religiøse forandringer. Fra at være et polyteistisk samfund med dyrkelse af en lang række kulturer, som vi kender fra det arkæologiske og epigrafiske materiale (Kraeling 1938), blev kristendommen indført i det 4. årh. evt. som det romerske imperiums primære religion. Kirkebyggeriet i Gerasa var intensivt i århundrederne mellem 4. årh. evt. og 7. årh. evt., hvor mere end 20 kirker blev opført i byen (Raja 2012 og Raja 2015). Ligeledes blev der i den tidlige islamiske periode bygget en moske i byen, som er en af de tidligste vi har kendskab til i regionen (Blanke, Damgaard, Simpson og Walmsley 2007). Til trods for forandringerne i både magthavernes etnicitet og politisk indstilling og skift i det religiøse regime, ser vi ikke umiddelbart en stor forandring i indretningen af for eksempel de private huse, som vi kender til i nordvestkvarteret. Livet syntes at have fortsat mere eller mindre uændret. Ofte ser vi endda at traditioner fra andre religioner bliver overtaget i nye sammenhænge i både den kristne og tidlige islamiske periode (Barfod, Larsen, Lichtenberger og Raja 2015). Det er i det offentlige rum, vi ser den største forandring og helt specifikt i opførelsen og forandringen af de religiøse monumenter, som bevæger sig fra at være pagane helligdomme, over kirker til moskeer (Kraeling 1938 og Raja 2012).

Men kan man ekstrapolere fra det arkæologiske materiale? Kan man spore staten og statens/staternes udvikling og forandring i det arkæologiske materiale ud fra sådanne observationer? Dette vil være afhængigt af hvilket arkæologisk materiale man har til rådighed. Ofte vil privatarkitektur ikke fortælle os meget om statsdannelse eller om statens organisering. Repræsentative monumenter i bylandskabet vil ligeledes oftest sige mere om samfundets elite, som var dem, der i antikken finansierede sådanne monumenter, end det nødvendigvis vil sige om deres forhold til statsmagten eller dens organisering. Ofte vil det være kombinationen af det arkæologiske materiale med skriftlige kilder eller epigrafikken (indskrifter, herunder på monumenter), som vil kunne give os indblik i statens (i dens forskellige afskygninger) tilstedeværelse i det urbane rum.

I Gerasa blev der i 1920'erne udgravet et sjældent eksempel på en synagoge, der i det 6. årh. evt. blev lavet om til en kirke (Kraeling 1938 og Dvorjetski 2005).

Forskere har undret sig over hvilke omstændigheder, der førte til forvandlingen af synagogen til en kirke. Skete det mens bygningen fungerede som synagoge? Eller var den faldet ud af brug? Konverterede hele den jødiske menighed til kristendommen? Var konverteringen fredelig? Dette er der indtil nu ikke fundet et endeligt svar på. I 2015 udgravede et dansk-tysk forskerhold under ledelse af Achim Lichtenberger (Ruhr-Universität Bochum) og denne artikels forfatter (Aarhus Universitet) i området umiddelbart nord for den såkaldte synagoge-kirke. Holdet afdækkede dele af en stor bygning, der var mere end 30 meter lang og omkring 20 meter bred. Bygningen indeholdt desuden et mosaikgulv. I nogle af mosaikfelterne var der græske indskrifter på op til ni linjer og to af disse indskrifter angav dateringer, som henholdsvis stammede fra 576 evt. og 591 evt. (Fig. 3) (Haensch, Lichtenberger og Raja i tryk).

Indskrifterne fortæller om rytterenheder fra den justinianske periode, som var udstationeret i Gerasa, og indskrifterne forbinder disse tæt med den kirkelige stand i byen, som ligeledes på det lokale plan var lov-

Figur 3. En af indskrifterne i komplekset umiddelbart nord for synagoge-kirken.

Foto: The Danish-German Northwest Quarter Project.

Tema: Statsbegreber

givende. Vi har altså her at gøre med et ekklesiastisk kompleks. Den nyudgravede bygning viste sig at være en integreret del af kirken ved siden af. Der var blandt andet direkte adgang fra bygningen til kirkens forgård. Afdækningen af indskrifterne gjorde det altså efter mange årtiers søgen klart, at dele af den senantikke romerske stat med militær involvering havde været indblandet i enten konverteringen af synagogen til en kirke eller i al fald havde overtaget bygningen omkring det tidspunkt, hvor den blev lavet om til en kirke. Dette er interessant, fordi vi ikke kender meget til omstændighederne omkring konverteringen af synagoger til kirker i antikken. Der er få eksempler og de er ikke ligetil. Det nye fund giver os ved hjælp af kombinationen af arkæologien og epigrafikken indblik i, hvordan den romerske stat, i form af guvernøren og kirkelige gejstlige

(der er nævnt diakoner i indskrifterne), måske i samarbejde med det lokale bysamfund, kunne ekspropriere eller overtage allerede eksisterende monumentale religiøse bygninger og benytte dem til eget formål. Denne nye kontekst er altså et direkte udtryk for statens tilstedeværelse i det senantikke urbane rum, men viser ligeledes at det i dette tilfælde er kombinationen af arkæologien og de skriftlige kilder, der giver os muligheden for at forstå dele af den større og komplekse helhed. Derudover understreger dette tilfælde den tætte sammenhæng mellem det sociologiske statsbegreb og det folkeretlige statsbegreb og stiller spørgsmålstegn ved om disse overhovedet eksisterede i senantikken eller om de ikke er senere udviklinger. I senantikken var der, som vi også ser her, et uadskilleligt forhold mellem disse sfærer.

Litteratur

Bang, P. & Scheidel, W. (eds.) 2013

The Oxford Handbook of the State in the Ancient Near East and Mediterranean. Oxford.

Barfod, G., Møller Larsen, J., Lichtenberger, A. & Raja, R. 2015
Revealing text in a complexly rolled silver scroll from Jerash with computed tomography and advanced imaging software. *Nature Scientific Reports* 5. Doi:10.1038/srep17765.

Blanke, L., Damgaard, K., Simpson, I. & Walmsley, A. 2007
From Bathhouse to Congregational Mosque: Further discoveries on the urban history of Islamic Jarash. *Annual of the Department of Antiquities of Jordan* 51, s.177-197.

Dvorjetski, E. 2005
The Synagogue-Church at Gerasa in Jordan. A Contribution to the study of ancient synagogues. *Zeitschrift des Deutschen Palästina-Vereins* 121:2, s.140-167.

Herman Hansen, M. 2014
Hvad er en stat? København.

Herman Hansen, M. (eds.) 2000
A Comparative Study of Thirty City-State Cultures. København.

Kraeling, C. H. 1938
Gerasa. City of the Decapolis. New Haven.

Lichtenberger, A. & Raja, R. 2015
New Archaeological Research in the Northwest Quarter of Jerash and its implications for the urban development of Roman Gerasa. *American Journal of Archaeology* 119:4, s.483-500.

Poggi, G. 2006

Weber: A short introduction. Cambridge.

Raja, R. 2012

Urban Development and Regional identity in the Eastern Roman Provinces, 50 BC – AD 250: Aphrodisias, Ephesos, Athens, Gerasa. København.

Raja, R. 2015

Bishop Aeneas and the Church of St. Theodore in Gerasa. I: Jörg Rüpke & Eric Rebillard (eds.), *Group identity and religious individuality in Late Antiquity*, s.270-292. Washington.

Haensch, R., Lichtenberger, A. & Raja, R. i tryk.
Christen, Juden und Soldaten im Gerasa des 6. Jhr. Neue archäologisch-epigraphische Befunde. *Chiron*.

Link

The Danish-German Northwest Quarter Project website, Aarhus University:
<http://projects.au.dk/internationaljerashexcavation/about-the-project/2015/>

*Fagfællebedømt artikel

Arkæologisk Forum er et fagligt tidsskrift der søger at sætte det arkæologiske fag ind i en større sammenhæng – både videnskabeligt og samfundsmæssigt. Her kan både arkæologisk faglige og fagpolitiske emner behandles og debatteres.

Skriv til Arkæologisk Forum:

Arkæologisk Forum modtager gerne bidrag. Kontakt redaktionen, og få råd og vink om indhold, læsere, formaliteter, deadlines m.v.

Fagfællebedømmelse:

Generelt bliver tekster i Arkæologisk Forum fagfællebedømt. Fagfællebedømte artikler er markeret med en stjerne (*) ved forfatternavnet.

Kontakt:

redaktion@archaeology.dk
www.archaeology.dk

© Forfatterne og Arkæologisk Forum.

Artikler, indlæg og billeder må ikke mangfoldiggøres i nogen form uden skriftlig tilladelse fra redaktionen.

Redaktion:

Mette Palm (ansv. redaktør)
Jette Rostock
Bo Jensen
Anna Beck
Ole Thirup Kastholm
Signe Lützau Pedersen
Sara Gjerlevsen
Morten Ravn

Udgiver:

Foreningen af Fagarkæologer – FaF

Forsidebillede:

Helleristningsfelt i Tanum, Sverige.

Foto: Mette Palm ©

Tryk og oplag:

Museum Vestsjælland trykker 250 stk.

Arkæologisk Forum udkommer:

maj og november

Abonnement og løssalg private:

165,- kr. årligt (2 numre)

82,50 kr. pr. nummer

ISSN 1399-5545

Foreningen af
Fagarkæologer
faf@archaeology.dk
www.archaeology.dk

Nr.34
2016
Arkæologisk Forum